

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Gyvybės liepsnelė tamsos gelmėje

Prieš porą dešimtmečių (vadinasi, labai seniai – pagal mūsų skubraus laiko supratimo madą), mano vargšė močiutė baisingai vargdavo su kapų žvakėmis. Kadangi tebuvo galima nusipirkti paprastų, neitin aukštos kokybės ilgų geltonų žvakių, jas reikėdavo aprašioti plastikinių maišelių gabalais, kad neužgestų nuo vėjo – nuo lietaus negelbėjo niekas, net aprašiojimai...

Tos mūsų vargšės žvakelės – kaip jos nenorėdavo išliepsnoti, užgesdavo, regis, nuo menkiausio atodūsio!.. Ir kokios man gyvos ir tikros jų liepsnelės atrodo šiandien, palyginus su šiuolaikinėmis žvakėmis, įstatytomis į plastikinius (dažnai neskoningus ir gremėzdiškus) cilindrus!.. Kaip šitos apsaugotos nuo lietaus ir vėjo žvakės tolygiai ir ramiai dega raudonos, geltonos, baltos, jos man atrodo lyg apkaustytos šarvais. Užtat kažkokios sustingusios. Negyvos. Beje, ir teršiančios gamtą – šiomet gyventojų per televiziją jau buvo paprašyta degti mažiau ir kuklesnių žvakelių, nes didžiuliai kiekiai plastikinių žvakių pakuočių jau virsta nemenka problema.

Sunku pasakyti, ar tai bus išgirsta. Juk dažnas iš mūsų norime pranokti kitus savo meile mirusiems – o kuo gi pranoksi, jei ne žvakių ir gėlių gausa, ir kuo didesnių ir ryškesnių, tuo geriau. Iš bėdumo ir iš tamsumo tai – nes mirusiems tai visai nerūpi.

Ir nors daugelis kultūrų pabrėžia ryšius tarp mirusiųjų ir gyvųjų, bet juk galima ir suabejoti, ar tokių ryšių esama, o jei esama, tai kokie jie – dvasiniai, pasamoningai, o gal netgi fiziniai?.. Ribotas mūsų išsivaizdavimas pateikia mums suprantamą ir guodžiantį modelį – kad mirusieji mus girdi, supranta, užtaria ir panašiai...

Bet kam jiems tai? Jeigu egzistuoja tokie ryšiai, vadinasi, mirusysis neatitrūko nuo savo žemiškosios būties, nuo tų pačių rūpesčių, kurie egzistavo jam gyvam esant, kad jis vis dar priverstas tenkinti mūsų egoizmą... O juk mirusiųjų yra transcendencija. Antgamtė, kuriai nebepavaldi žemiška atmintis. Nei kūno, nei sąmonės atmintis. Mes negalime jos išsivaizduoti, nes mes nepažįstame antgamtės.

Aš labai norėčiau uždegti ant savo mirusiųjų kapo paprastą geltoną žvakę. Ilgą kaip varveklis, neapsaugotą nuo vėjo, nuo lietaus. Ir būti šalia, kol toji žvakė degs. Saugoti jos liepsnelę nuo žvarbos ir šlapdribos gūsių savo rankomis. Uždegti iš naujo, kai užges. O kai sudegs iki galo, parsinešti likutį namo.

Tai man atrodytų prasminga. Pabūčiau gyvybės liepsnelės saugotoja. Tamsioje ir gilioje lapkričio naktyje, kai širdį gniaužia Dievo tamsa.

Renata Šerelytė

efoto.lt nuotr.

KELIONĖ Į NAKTĮ

*Sesuo man tarė – tu ne mano brolis,
ir brolis tarė – tu ne mano brolis –
o kur aš mielą seserį, o kur aš mielą brolių
rasiu ir seseriai ir broliui tolimas.*

*Yra ten Alpėse giliai po sniegu
sena ir užpustyta san-bernardinų koplytėlė,
pas varpą vienišas ir šaltas varpininkas miega,
miegas sapnuodamas, kad angelas atėjo ir pakėlė...*

*Ir eina jis manęs ieškodamas pakalnėn
per naktį ir per dieną, per vėją, per pusnis, per atlydžius ir šaltį, –
rodos, jau kaktą palietė, uždėjo ranką gerą, švelnią,
rodos, jau veidą palietė, rodos, jau širdį palietė...*

*Širdis užmigs, širdis nubus, širdis senelė be peruko,
o taip, o taip – širdis pradėjo nebeplakti,
per rūką pasaka, viskas viskas per rūką,
per rūką ir gyvenimas – kelionė į naktį.*

Bernardas Brazdžionis

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Gyvybės liepsnelė tamsos gelmėje • **2-as psl. Aldona Žemaitytė-Petrauskienė.** Kryžiai laikų kaitoje • **3-as psl. Stasys Jonauskas.** Trys eilėraščiai • **4-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė.** Bibliografinė retenybė – Vilniaus galerijoje „Kunstkamera“ • **5-as psl. Pranas Visvydas.** Nuo Ilmenio iki Kulautuvos • **6-as psl. Justinas Sajauskas.** Visada šalia. Miniatiūros • **7-as psl. Rasa Katiliūtė.** Gimnazistė (5) • **8-as psl. Kultūros kronika**

Kitame numeryje: Rumšiškėse atstatytas Aristavėlės dvaras • Romanas apie kunigą Juozą Zdebskį

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2016 m. suteikė 10 000 euro paramą šeštadieniniam „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuvių puoselėjimas pasaulėje“

Kryžiai laikų kaitoje

Aldona

Žemaitytė-Petrauskienė

Mes, žmonės, esame Dievo kūriniai. O mūsų darbai – dzūkiški kryžiai, apie kuriuos čia bus toliau kalbama, yra žmogaus širdies ir rankų darbo kūriniai. Jie gausiai sutelkti į neseniai išleistą knygą–albumą „Tarp žemės ir dangaus“. Tai Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepelių valstybinio gamtinio rezervato direkcijos leidinys, pasirodęs kaip tik prieš Vėlinės, tuo laiku, kai žmonės visais keliais ir takeliais masiškai traukia į miestų ir miestelių ar bažnytkaimių kapines lankyti savo mirusių artimųjų. Gėlių ir žvakelių jūromis sušvinta kryžių „miškai“ kapinių plotuose. Net ir tie, visų užmirštieji, apleistieji kapai Vėlinių išvakarėse aptvarkomi gailestingųjų samariečių, ir jiems nepagailima degančių žvakelių...

Merkinės Kryžių kalnelyje

Solidžioje knygoje „Tarp žemės ir dangaus“ rikiuojasi dzūkų kryžiai kaip atminties ženklai. Atmintis paskui juos seka ne tik kapinėse, bet ir pakelėse, prie sodybų, netgi pievose ir miškuose... Apie juos šioje knygoje kalba vietiniai žmonės, kurių tarmiškus pasakojimus, papildę informatyviais tekstais ir išraiškingomis nuotraukomis, pateikia keli šiai kraštotyros sričiai pasišventę žmonės: fotografai Algimantas ir Mindaugas Černiauskai, etnologė Nijolė Marcinkevičienė ir gamtininkas Henrikas Gudavičius.

Knygos ir viršelio dailininkė Aida Janonytė subtiliai pajautė nuotraukų ir teksto vienovę: maketuodama knygą, ji išradingai panaudojo klasikinę stambių ir panoraminių planų kaitą, taip sukurdamą ritmišką nuotraukų bangavimą per šimtą šešiasdešimt didelio formato knygos puslapių. Nuotraukos – vėlgį – pateikiamos juodai baltos ir spalvotos, kai kada panaudojama sepija... Daug žaismės, savotiško gyvumo knygai suteikia miniatiūrinės nuotraukėlės, atskiriančios tekstus bū-

Su paukščio lizdeliu po Nukryžiuotojo kojomis

tent tekstinėje knygos dalyje. A. Janonytės darbas yra klasikinis gero maketavimo pavyzdys, bet manau, kad dailininkė vis dėlto pasirinko per mažą šriftą, juk knygą vartys ir kaimo žmonės, kurių pirštai ir akys sugrubo nuo sunkių lauko darbų.

Kiekvienas knygos autorius skaitytojams elegantiškai pristatė savąją dalį: Nijolė Marcinkevičienė aprašydama kryždirbystės istoriją ir tradicijas būtent dzūkų krašte. „Kryžius – dieviškoji šviesa apsireiškianti mums per paprastus gamtos pavidalus – medį, žolę akmenį, vandenį, ugnį. Jis dar ir šiandien apgobtas įvairiausių paslapčių“. Tai atbalsiai iš senųjų lietuviškų papročių ir stebėsenų, kaip tie papročiai pamažu įsiliejo į šiandieninį gyvenimą.

Nejučia pasakojimas pereina į kito autoriaus mąstymus, atpažinti Henriką Gudavičių, literatūriniais interpais, poezijos nuotrupomis apraizgantį Dzūkijos partizanams pastatytus kryžius, pakelių kryželius, skirtus žuvusiems keliuose, sukuriantį savotišką noveletę apie giliame ir niūriame *Ulioko Ravo* kanjone glūdintį mažą kryželį, kurio niekada neapšviečia saulė ir kur net vasaros vidudienyje žmogų pasitinka nejauki prietema...

Algimantas Černiauskas, kuriam visuomet talkina jo brolis Mindaugas, per keliasdešimt metų, pragyventų Merkinėje, skersai išilgai išvaikščiojo visą dzūkų kraštą, ypač Varėnos regioną, fotografuodamas gamtą ir žmones įvairiais metų laikais. Jis yra sukaupęs didelį lobį, kuris kelis dešimtmečius glūdėjo fotografo archyve, kol pagaliau išikūnijo čia aptariamoje knygoje įvairaus dydžio matmenų, netikėtų rakursų pavidalu.

Šalia nuotraukų – trumpučiai tekstai, įvardinantys konkretų vaizdą, pavyzdžiui, trobų interjerus ir eksterjerus. Arba ilgi, černiauskiškai dramatiniai žmonių pasakojimai apie miške, pamiškėse, palaukėse rymančius kryžius, slepiančius savyje didelę kančią, nes jie stovi vietose, kur sovietinio režimo statytiniai žvėriškai nukankino ne tik Dzūkijos laisvės brolius – partizanus ar jiems prijaučiančius, bet ir niekuo dėtus kaimo

Nukelta į 3 psl.

Kryžiaus statymas Uciekos kaime

Atkelta iš 2 psl.

žmones, atsitiktinai pakliuvusius į kruviną pokario mėsmaį. Pieva, kelias, miškas ir kryžius priekiniame plane – stambiu planu – yra pamėgta brolių Černiauskų kompozicija.

Spalvoti ir juodai balti puslapiai, kryžiai juose tarsi sukasi keistu ritmu, nelyg planetos kelionėje aplink saulę. Tvorele aptverti kryžiai ir prie lauko riedulių prigludę seni kapai su kryžiais. Kibyšių senkapiai ir didingas kryžius su užrašu: „Dieve, duok mums ramybę“. Jis stovi Žiūrų ansamblio vadovės M. Paulauskienės sodybos kieme. Kapinių kapinės kaimo gale prie Skrobalaus upelio ir Marcinkonių kapinės, prisiglaudusios prie medinės bažnyčios... Ištryškęs ryto saulės spindulys ties Nukryžiuotuoju ir kukli medžio bei akmens sąjunga Trasninko kaime. Ypač gražios yra paslaptimi ir ilgesiu dvelkiančios rusvaspalvės sepijos...

Spalvota fotografija kaitaliojasi su juodai balta, kaip saulėta diena su susimąsciusia naktim... Tarsi muzikiniu kontrapunktu „groja“ kryžiai – aukšti ir... sulindę į žemę, rymantys pievų platybėse ir aklinoose sankryžose prie miško kelių. O kokia tobula yra daugiaplanė kompozicija – Merkinės bažnyčios fasadas su varpine ir medžiais...

Ornamentuoti kryžių fragmentai su pagonybės reliktais (Bingelių kaime, Nedzingės bažnyčios šventoriuje ir kitur...). Nuo senatvės pasviręs kryžius yra toks pat šventas, kaip ir kylantis tiesiai į dangų. Susimąstyti verčia kryžius Margionių kapinėse, paguldytas tarsi aukojimui į būsimą Vė-

Per Vėlines Margionyse

linių laužą...

Klajodami po dzūkų miškus ir miško laukymes, broliai aptikdavo merdinčio, nykstančio mūsų kaimo unikalių vaizdų. Juos perkėlė į fotoaparata, vėliau į šią knygą. Kad susimąstytume, kad pagalvotume apie besikeičiantį pasaulį ir atskiros žmogaus gyvenimo trapumą. Apie blogį ir gerį, kurie lenktyniauja, stengdamiesi užpildyti nišą žmogaus sieloje...

Bandant apibrėžti Brolių Černiauskų unikalumą, į akis krenta jų fotografijų esminis bruožas: brolių nuotraukos iš kitų Lietuvos fotografų kūrybos išsiskiria gilumine dvasios gied-

ra ir ramybe, kaip ir tie kryžiai, stovintys prie namų, laukuose ir net pamiškėse, aptverti, apipinti gėlėmis, papuošti rankšluosčiais... Prie jų stodami kaimo žmonės persižegnoja, jiems nusilenkia, vyrai nusiima kepurės. Moterys net pasimeldžia. Tai senoji, kaimo karta... O kas moko naująją kartą, kad nuolatiniam skubėjime stabtelėtų ties kryžiumi, kryželiu paženklindama savo kaktą... Ar naujiesiems lietuviams, skambiabalsiams dzūkams, apie tai kalba jų seneliai (*diedukai*) arba tėvai, užsiėmę savo problemomis? O gal mokytojai, privilantys būti tautos papročių ir gyvenimo būdo ugdytojais? Daug minčių ateina į galvą, verčiant knygos „Tarp žemės ir dangaus“ puslapius.

Kryžius, su visu tikėjimu, apeigų, papročių dvasiniu krūviu, apima žmogaus gyvenimą. Kryžius – žmogaus dalis, likimas, kelias, laikino buvimo žemėje palydovas. Kaimo žmogus net savo pragyventus metus – patį gyvenimą – skaičiuodavo kryželiais... Dabar kitaip, dabar per pasaulį keliaujančiam žmogui, kaip rašė Bernardas Brazdžionis, atrodo, kad jis gyvens amžinai. Kaip „vėlė nemarūnė“... Ši knyga yra lyg stabtelėjimas ties žemiškojo ir dangiškojo pasaulių susikirtimu.

Vilius Zubavičius šventina Kryžių

Stasys Jonauskas

į medį pavirstantis laikas

Apie šerdį kamienai suspaudžia metus,
Ir akmuo pamatuos aprasoja prieš lietų.
Taip korių atminty sukietėja medus,
Tarsi šauktų visi, o kiekvienas tylėtų.

Praretėja erdvė po lietaus apie mus,
Ir paparčių žiedai išeities prisipildo.
Žmonės žino daugiau – buria jie likimus,
O būrelis rūdžių tyliai žiūri nuo tilto.

Ima kauptis rūda kirvio ašmenyse,
Kol metalas erdvėj nuo drėgmės išsisklaido.
Už tinklainės ribų sudaiktėja šviesa
Ir nematoma spengia ant laido.

Miškas blėsta kaip veiksmas debesyse,
Kur nė vienas kitos išeities nebeturi.
Laikas lieka rievėj, kol sutrūni tamsa
Ir mediena užpildo jos tūrį.

asiūkliai

Taip asiūkliai išmaišo durpynus tirštus,
Jų šakniastiebiai grikši giliai dantyse,
O dirvožemis rūgsta, ir sunkiasi pro pirštus
Drungnas pievų vanduo, kol vėsa

Bręsta polaiškiuos. Miestų metalas
Priartėja per plūgą, užgęsta šviesa.
Sprogsta sporos, ir auga atolas.
Viskas taip ir yra, bet yra netiesa.

tai naktis

Ir nebus pagailėta nė vieno.
Nesulaukus, kol saulė atvės,
Ima stingti rievė ant kamieno, –
Taip mirties ratilai po erdves

Išsisklaido – nereikia būti
Ir nebūti nereikia tada,
Kol sudyla rievė: po truputį
Prisiartina valanda,

Ir sušvinta dangus atsivėręs –
Kam neskirta – neatsibus.
Lieka žemės usnys ir svėrės
Jau anapus šitos ribos.

Ten į krantą jau kraujo putą
Ima plakti bangų netektis.
Ir gyvenimo tarsi nebūta:
Atsidaro erdvė. Tai naktis.

Žvaigždės lyg abejodamos kabo.
Kierkegaard'as: Arba – arba.
O eilėraštis viso labo –
Tik žmonių ritmizuota kalba.

Menotyrininkė Simona Makselienė supažindina su bibliografinė vertybe – nespalvotu vario raizinių albumu „Tito termų liekanos ir jų vidaus tapyba“ iš privačios kolekcijos.

Bibliografinė retenybė – Vilniaus galerijoje *Kunstkamera*

Nepažintas Pranciškus Smuglevičius

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Vilniaus galerijoje *Kunstkamera* atidaryta paroda „Domus Aurea“ – 19 mūsų klasicizmo klasiko Pranciškaus Smuglevičiaus (lenk. *Franciszek Smuglewicz*, 1745 m. spalio 6 d. Varšuvoje – 1807 m. rugsėjo 18 d. Vilniuje) raizinių, 8 jo raiziniai iš Popiežiaus Klemenso muziejaus albumo, kitų autorių darbai, inspiruoti antikinio palikimo, o svarbiausia parodos dalis – bibliografinė vertybė, retas albumas iš privačios kolekcijos (advokatų kontoros „Valiūnas Ellex“ rinkinių) *Vestigia delle Terme di Tito e loro interne pitture* (Tito termų liekanos ir jų vidaus tapyba), išleistas 1776 m. Visi šie darbai sukurti Romoje (kai P. Smuglevičius ten mokėsi) ir kol kas mažai tyrinėti ar eksponuoti.

Albumo *Vestigia delle Terme di Tito e loro interne pitture* pavadinimas ir atsiradimas. Pavadinimas klaidina – iš tiesų tai ne imperatoriaus Tito termų (I a. po Kr. imperatorius Titas pastatė pirmąsias nemokamas prabangias Romos piliečiams pirtis), o dar prabangesnių Nerono Aukso rūmų (Neronas juos pastatė po gaisro) sienų ir lubų tapybos piešiniai. Mat Romos antikvaras Lodovico Mirris (1747–1820) 1774 m. komerciniais tikslais keturiolika mėnesių kasinėjo griuvėsius, manydamas, kad tai garsiosios Tito

pirtys (buvusios šalia Koliziejaus), o pasirodo, atkasė Nerono aukso rūmų (*Domus Aurea*) šešiolika užgriuvusių kambarių, vadinamų *grotte* (grotomis, t. y. požemiais) ir ...atsivėrė antikinės sienų tapybos freskos. Kadangi antikinių daiktų rado mažai, Mirris sumanė, kad freskas su gausia ornamentika vertėtų perpiešti (skaitmeninių fotoaparatus tada nebuvo) ir reprodukuoti graviūromis, o vėliau išleisti atskiru albumu. Tam reikėjo gabių piešėjų. Tuo metu Romoje gyveno ir mokėsi mūsų šalis P. Smuglevičius. Pažintis su Mirri pastarajam pelnė pasaulinę šlovę. Taip komercija padėjo menui, o menas – komercijai.

Albumo kūrėjų komanda: tapytojo Pranciškaus Smuglevičiaus (1745–1807) ir architekto Vincenzo Brenna (1745–1830) tandemas, graveris Marco Gregorio Carloni (1742–1796) ir, be abejo, leidėjas L. Mirri. Taigi antikvaras Mirris atkastoms atrastoms aptrupėjusioms sienų ir lubų antikinėms freskoms įamžinti ant popieriaus nusamdo du jau pasižymėjusius rankų miklumu piešėjus. Jiedu dirbo kruopščiai neįprastomis varginančiomis sąlygomis – lindo į blausius požemius pasišviesdami kas kaip mokėjo. P. Smuglevičius ne tik kopijavo freskas, kartais jam tekdavo prieš tai jas atgaivinti – pripaišyti ar nutapyti trūkstamas freskų

detales. Mūsų šalis buvo pavesta perpiešti visus figūrinius siužetus, o architektui – architektūrinius planus ir ornamentiką. Iš viso buvo perpiešti iš akies 59 sieninės tapybos piešiniai, iš jų 34 priklauso Smuglevičiui, 20 nupaisė Smuglevičius kartu su Brenna ir tik penkis – pats vienas Brenna. *Trečias asmuo*, be kurio šis albumas neišvystytų dienos šviesos, buvo Romos graveris *M. Carlonis*, kuris tandemo sukurtais piešiniais išgraviravo vario plokštėse. Jų piešiniai buvo atspausdinti kaip ofortai. Atspaudai sudarė atskirus paveikslus ir šį originalų albumą (eksponuojamą šioje parodoje).

Tiesa, atspausčius ant popieriaus (skudurinis XVIII a. popierius kokybiškesnis už dabartinį) piešinius reikėjo įrišti. Taigi 1776 m. juodai balti vario raizinių atspaudai susiūti į albumą. *Ketvirtas asmuo* buvo leidėjas *Mirris* (tas pats savamokslis kasinėtojas antikvaras Miris), kuris liko patenkintas jaunojo Smuglevičiaus darbu (kurio indėlis iš visos komandos čia buvo svariausias), netgi ranka užrašė jam padėką albumo įžangoje (ją irgi galima išvysti parodoje).

Albumo neoklasicizmo stilistika ir turinys. Albumas tebelaikomas pagrindiniu žinių šaltiniu apie Antikos tapybą. Antikos motyvais ir kompozicija žavėjosi visa Europa (visiems jau buvo įkyrėjęs pompastiškas rokoko Romos puošybos stilius. Taigi klasicistinis antikinis atrodė labai estetiškai). Aukso rūmų freskos (kaip ir Pompėjos architektūrinė ornamentika) – senovės romėnų sienų tapybos šedevras, sukurto vadinamu trečiuoju, arba kandelabriu, stiliumi. Nuo renesanso laikų toks stilius populiariai vadinamas groteskiniu. *Grotesco* ornamentikoje dominuoja keistos, nerūpestingos, kaprizingos būtybės. Freskose nutapyti senovės romėnų ir graikų dievai, pvz., Venera, Apolonas, Bakchas, Neptūnas, Plutonas, Cerera, nimfos ir satyrai. Kaip ir Pompėjos freskose, aplink piešinius daug erdvės. Yra apėiginių ar erotinio pobūdžio scenų iš mirtingųjų žmonių gyvenimo.

Albumo tiražas ir kaina nėra žinomi. Žinoma tik tiek, kad albumas išleistas du kartus, trečią kartą išleisti nepavyko. Įdomi detalė: 1785 m. kai Lenkijos karalius Stanislovas Augustas buvo informuotas apie šį retą bibliografinį leidinį, atsisakė jį įsigyti ir pervežti į Lenkiją, nes ... trūko lėšų. Matyt, albumo būta labai brangaus... Lietuviškai albumas neišverstas ir Lietuvoje neišleistas.

Kaip piešiniai pateko į pasaulio muziejus? Dalį jų P. Smuglevičius pats pardavė anglų turistams. 1928 m. dalis jų pateko į Karališkąją Vindzoro pilies kolekciją, iš jų padovanotieji Rusijos imperatoriui Pavlui I (1754–1801) – dabar yra Sankt Peterburge, Ermitaže. Yra kolekcijų, saugomų Luvre, Budapešto dailės muziejuje, Nacionaliniame Varšuvos muziejuje. 1969 m. Šveicarijoje (Fisherio galerijos aukcione) privatus asmuo 60 akvarelių įsigijo už 18 tūkst. Šveicarijos frankų. Kunstkameros parodoje eksponuojamas nespaltotas albumas ir spalvoti (su sodriu juodu fonu) bei nespaltoti raiziniai.

Paroda Vatikane. 1776 m. leidėjas L. Mirris *Vestigia delle Terme di Tito e loro interne pitture* albumą dedikavo popiežiui Pijui VI ir Vatikane surengė šio albumo graviūrų parodą. Parodos lankytojai buvo ne tik kolekcininkai, bet ir kardinolai, diplomatinis korpusas, popiežiaus dvariškiečiai, turistai. Albumo paroda Vatikane dar labiau išgarsino Smuglevičių ir Brenną. Netrukus Smuglevičiui buvo pasiūlyta bendradarbiauti.

Dar vienas, jau kitas – Popiežiaus Klemenso muziejaus albumas. Išgarsėjęs kaip dailininkas, P. Smuglevičius buvo kviečiamas bendradarbiauti į Vatikano muziejų. „Kunstkameros“ galerijos parodoje aštuoni raiziniai yra ir iš kito leidinio – septynių tomų *Popiežiaus Klemenso muziejaus* albumo, kurio pirmajame tome puikuoja Pranciškaus Smuglevičiaus aštuonios statulų kopijos: Jupiterio žmona *Junona*, meilės deivė *Venera*, muzikos mūza *Euterpė*, elegijos mūza *Erata*, lyrinės poezijos, šventų himnų ir iškalbos mūza *Polyhimnija*, Gajaus ir Urano dukra, mūza *Mnemosinė*, derlingumo deivė *Cerera*. Keturios P. Smuglevičiaus raizinių mūzos *Polyhimnija*, *Euterpė*, *Erata*, *Mnemosinė* eksponuojamos galerijos pradžioje.

Parodos „Pranciškus Smuglevičius. Domus Aurea“ darbai galerijoje „Kunstkamera“.

Nukelta į 5 psl.

Atkelta iš 4 psl.

Pranciškaus Smuglevičiaus studijos Romoje. Romos kūrybos laikotarpis. Parodoje rodomi vien tik Romoje sukurti Pranciškaus Smuglevičiaus darbai. Ten gyveno 21-erius metus. Iš pradžių atvyko studijuoti tėvo (iš Žemaitijos kilusio tapytojo Luko Smuglevičiaus (1709–1780) remiamas. Kelionėje jį lydėjo Žemaitijos vyskupas Steponas Giedraitis, kurio pažįstami dailininkai padėjo Pranciškui įsitaisyti. 1763–1764 m. studijavo tapybą pas prof. austrų portretistą Antoną von Maroną 1733–1808). (Būtina paminėti, kad pirmieji jo mokytojai visgi buvo tėvas bei tapytojas Simonas Čechavičius (1689–1775). Taigi ATR karaliaus Stanislovo Augustino Poniatovskio stipendininku tapo ne iš karto: tik nuo 1766 m., kai jau metus (nuo 1765 m.) mokėsi Šv. Luko akademijoje ir pasižymėjo išskirtiniais gabumais: laimėjo popiežiaus Klemenso XIV muziejaus surengtą konkursą. Tuomet nesipuikavo, tobulino savo įgimtųjų sugebėjimus. Buvo remiamas LDK izdo. Šv. Luko akademijoje kūrė naujuoju neoklasicizmo stiliumi, domėjosi Senovės Antikos istorija, Romos senovės artefaktus piešė iš natūros.

Laimė lėmė bendradarbiauti su archeologais, antikvarais ir kolekcionieriais, su švietėjiško klasicizmo teoretiku Johanu Joakimu Winckelmann ir kt. įžymybėmis. P. Smuglevičius kartu su kitais dailininkais tapė freskas Romos Šv. Stanislovo bažnyčioje. Didžiąją dailininko kūrybos dalį sudaro religinė tapyba Senojo ir Naujojo testamentų siužetais, šventųjų paveikslai, taip pat istorinio, mitologinio, alegorinio ir portretinio žanro kūriniai. Vėliau jis kopijavo etruskų kapų freskas, kurių kapus 1777 m. kasinėjo rašytojas ir meno istorikas Stanisław Kostka Potockis (1755–1821), o kiti tvirtino P. Smuglevičių prisidėjus prie Pompėjos ir Herkulanumo freskų įamžinimo. Tačiau labiausiai pagarsėjo minėtų Tito termų piešiniais.

Žinomiausias Lietuvos dailės muziejuje saugomas Pranciškaus Smuglevičiaus paveikslas *Skitų pasiuntiniai pas persų karalių Darijų*. Aliejiniais dažais drobėje nutapytas persų karaliaus Darijaus I (522–485 m. pr. Kr.) nesėkmingo žygio į skitų žemes epizodas, kai jis priima skitų pasiuntinius. Skitų šauklis įteikia persų karaliui paukštį, pelę, varlę ir penkias strėles, kad patys persai išsiaiškintų, ką reiškia šios dovanos. Soste sėdintis karalius mąsto. Ne mažiau intensyviai mąsto jo dvariečiai. Darijus mano, kad skitai pasiduoda persams su žeme ir vandeniu. Visiškai kitokia Gobrijaus (vieno iš septynių vyrų, nuvertusių magą) nuomonė. Pasak jo, dovanos skelbia: „*O persai, jeigu jūs kaip paukščiai nenuskrisite į padanges arba kaip pelės nesuslysitate į žemę, arba kaip varlės nesusoksitate į vandenį, tai negrįšite namo, nes jus pervers šitos strėlės*”.

Nuo Ilmenio iki Kulautuvos

Pranas Visvydas

Su vilniečiu Romualdu Zelionka praleidau didžiąją laiko dalį kaip kareivis ir kaip dezertyras 1943–1945-aisiais. Tame pačiame vokiečių artilerijos dalinyje, vadinamame „Zug“ – prieš lėktuvus, tankus ar prieš bet ką grėsmingai puolančio. Po apmokymo Loknėje mus tuoj perkėlė prie Staraja Rusios, netoli Ilmenio ežero, po to – prie Leningrado, tada vėl atgal prie Rusios. Mūsų dalinyje šalia keliolikos vokiečių buvo ir penki lietuviai. Aš ir vilnietis Romas, Kazys iš Alytaus, Algis ir Vladimiras (Volodia) Riepkinas iš Panevėžio. Jauni, atsparūs, vokiečių pagarbos verti vyrai, beveik išmokyti karinio amato. Šaudyti iš patrankų, žinoma, ir iš šautuvų, automatų. Ir būti drausmingais.

Jei šaudymas į artėjančius objektus nebuvo dažnas, tai saugaus apkasos ar bunkerio įrengimas, atsikėlus į naują vietą, pareikalaudavo daug prakaito ir nagingos išmonės. Tuo itin pasižymėjo džukas Kazys. Nepamainomas visų galų meistras. Iš užnugario miškelių ar suniokotų kaimų būdavo atgabunami rąstai, ir jis, atvykus į naują vietą, prie jų darbavosi kaip pašėlęs. Žiūrėk, po savaitės jau nereikėjo miegoti griovyje ar pakriūtėje – įsitaisydavom požeminiam būste. Tokiame prie Rusios buvo vienos dviaukščiams gultams keliose pusėse. Nuostabu.

Atsimenu, kaip į mane naktį, sėdintį prie spingsulės ir rašantį laišką Mamai, iš viršutinio gulto smigdavo Volodios akys. Netrukus išgirdavau ir jo maldaujančią balsą:

– Pranuk, mielasai, žinau, tu dar turi neatkimštą, įpilk man truputį. Troškina, negaliu užmigti. Atsilygindamas išskalbsiu tavo kojines, išblizginsiu kavos puodelį.

Patrauklus pasiūlymas, nes to puodelio švarumą kas rytą irzliai tikrindavo seržantas Holcas ir užkraudavo kelias valandas sargybos naktį tiems, kurių puodeliai buvo su dėmele. Ir šitaip Volodia iškaulydavo iš manęs vokiškos degtinės ar stipraus vyno. Gaudavome kiekvienas po du butelius pastoviai. Aš pasilaikydavau neišgertus iki kito davinio. O jis per kelias dienas iškliukindavo abu. Panevėžyje, būda – mas vežiku, įprato girtuokliauti, iš pradžių saikingai, bet ilgainiui trauka prie dažno gurkšnio vis stiprėjo. Tokia liga kareiviui blogiau negu priešo rūstybė.

Neiškentęs maldavimo, atkimšdavau tausojamą butelį šnapso ir įpylęs į kaušėlį, jam paduodavau, kad tik užmigti. Jo vežikiški anekdotai mus prajuokindavo susibūrus kokia laisva proga. Man atrodė, kad jis rimtai tikėtų būti Dostojevskio romanų charakteriu. Saikingai gėrė aukštaūgis Algis, bet mėgdavo po kelių vyno gurkšnių krėsti grubias išdaigas. Buvo šleikštu, kai suradęs savo marškinuose utelę, įtaisė ją dalinio vado leitenanto Winderio švarke, pakabintame lauke vėdintis. Apykaklėje. Fronte tų parazitų išvengti buvo labai sunku. Į pirtį ir į dezinfekavimą patekdavome labai retai. Sykį Pskove perėjome šią rutiną. Ten būdavo sudeginami seni drabužiai.

Tik antrąkart atsikėlė prie Rusios, naktį iš karto susidūrė su užvirusia kanonada iš rusų pusės. Kuopos vadas ieškojo savanorių, kurie tuoj pat su juo keliautų į tolimesnį divizijos sparną, kur yra keliolika sužeistų ir stinga vyrų juos šiąnakt išnešti į saugesnį užnugarį. Smalsumas, o ne heroizmas paragino mane

Leningrado apsiaustis.

Sankt Peterburgo centrinis valstybinis kinofotodokumentų archyvas

sėsti į vyr. leitenanto karinę mašiną su kitais dviem. Kokį pusvalandį laviravome bombų išraustais laukais. Buvo žvaigždėta naktis. Pokalbis neužsimezgė, nes mintis kaustė įvykio įtampa. O skliautas šiaurėje dažnai nušvisdavo nuo besidarbuojančios rusų artilerijos. Nejau jie ruošiasi puolimui?

Atvykę į numatytą vietovę, pamatėme menkuos apkasuos įsirausiusius kareivius su keliais ant neštuvų brezentu gulinčiais sužeistaisiais. Leitenantas įsakė man ir kitiems trims imtis juos nešti. Jaunuolio kojos grubiai apraišotos. Sunkėsi kraujas. Nešti tarpais darėsi sunkiau, negu prieš tai įsivaizdavau. Laukas duobėtas, zvimbė kulkos. Neštuvus pakreipus, vaikinai sudejuodavo. Buvau prie jo šviešiaplaukės galvos. Išplėtęs akis, žiūrėjo į mane.

– Iš kur kilęs? – paklausiau.
– Iš Pozen.
– Tai gal lenkų kilmės?
– Taip. Mano motina – lenkė.
– Tai gal šneki ir lenkiškai?
– Moku, bet vokiškai lengviau. Aš turiu prašymą. Mano švarko viršutinėje kišenėje yra vokas su laišku motinai į Pozen. Prašau, išimk ir išsiųsk jai, jei numirsiu ambulatorijoje.
– Esu tikras, ištersi ir sugrįši į tėvynę.
– Prašau, ištrauk tą laišką, nes jie gal to nepadarys.

Po kokio pusvalandžio vargingos kelionės jis atsidūrė karo lauko pirmos pagalbos gydykloje. Suspėjau ištraukti tą rusvą sulankstytą laiškutį. Su palengvėjimu sugrįžome atgal. Tik po kelių dienų vyr. leitenantas sugrąžino mus į mūsų dalinį. Pasijutau lyg savame kieme. Bet po kelių dienų vėl atėjo įsakymas mums keltis prie Leningrado. Vėl bus vargo.

Tai buvo ilgas, bene sunkiausias kelimasis lėtai riedančiuose sibirietiškuose vagonuose. Per tris dienas uždari negavome jokio maisto. Naktį Kazys kampe po skudurais surado kelias išvirtas bulves ir minkštos trupančios duonos gabalus. Dalijomės ir valgėme. Tik prašvitus pamatėme, kad tai sužiedėjusi duona. Žali trupiniai.

Pasiekę Leningrado apylinkes, dabar kasėmės prie geležinkelio pylimo. Per tris nakteles miegojome lauke, pylimo įdubose, apsidangstę bet kuo, brezentu taip pat. O per kelias dienas man ir dar keliems vokiečiams buvo pavesta gan anksti eiti laukų takais, vedančiais į Carskoje selo, kur įsitaisęs štabas. Čia vokiečiai turėjo karo vir-

tuvę. Prašmatni vieta. Palaukė ir net sužaidę kelis setus stalo teniso, su viralo talpintuvais grįždavome į dalinį.

Nebuvo tai tik rytmetiniai pasi-vaikščiøjimai, nes šią teritoriją nuolat apšaudydavo rusų pabūklai. Nuolat už kupsto glausdavomės prie žemės. Sugrįžę matėme, kaip prie naujo bunkerio plušo nepamainomas Kazys. Naktį rusų artilerija nuo suomių įlankos pasmarkėjo. Retsykiais tiesiog dūkdavo su bauginančiais Stalino vargonais.

Dažnėjo vokiečių atodūsiai: „mein lieber Gott“, „die sind verrückt“... Dangus tapdavo oranžinis. Tokios čia buvo kelios naktys! Neguodė dar tik pusiau surestos žeminės. Ant geležinkelio bėgių matėme sparčiai bėgančias žiurkes. Gal pabūgusios Leningrade badaujančių gyventojų, kurie jas medžiojo maistui. Apskritai toji didmiesčio apsupstis ir blokada, trunkanti ilgus mėnesius, atrodė idiotiška.

Lapkričiui įpusėjus, vėl gavom įsakymą sugrįžti prie Rusios. Vėl tąsytas ne tik su patrankomis, bet su įranga ir turima manta. Tik gerai, kad pragiedrėjo. Ir kažkodėl seržantas pasidarė atlaidesnis. Ir šaudymas iš rusų pusės buvo aprimęs. Tad kartą vėlai vakare po gauto mėnesinio davinio su buteliais suradom jaukią daubą susėsti ratu ir padainuoti žinomų dainų. Kelios nostalgiškos itin patiko vokiečiams, nes jų nuotaika po nuožmaus pralaimėjimo prie Stalingrado, jaučiant, jog karas pralaimimas, buvo subliuškusi. Kai kurie klausėsi mūsų dainavimo su ašara akyse. Akys dar labiau sudrėko, kai mes užtraukėme dainą „Da stehi Soldat am Volga Strand“. Tai ne vien kareivių, besiliginčių tėviškės, bet ir visos Vokietijos tuometinio likimo daina.

Skaudžiausia, kad jų „heimate“ miestai buvo griaujami bombonešių. Vienas jaunutis mūsų dalinio vokiečių Hubermanas, gavęs nelinksmą laišką iš gimtojo industrinio miesto, atėjęs man perskaitė. Ir paprašė parašyti guodžiančius sakinius jo mylimajai: buvau kartą užsiminęs apie savo dėmesį vokiečių poezijai. Sakėsi esą toks nusiminęs, jog nesugalvojas, ką turi jai rašyti, kaip guosti, kai pačiam nelinksmas. Keli prasmingi ir taiklūs sakiniai gal ją pradžiugins, nes jos giminaitis žuvo griuvėsiuose. Tai padariau – juk raštu vokiškai mokėjau geriau, negu sklandžiai kalbėti. Jam patiko.

Pabaiga kitame numeryje

Justinas Sajauskas

VISADA ŠALIA • MINIATIŪROS

2001 m. parašiau „Suvalkijos geografiją“ – miniatiūrų romaną, kuris turėjo šioki tokį pasisėkimą, 2007 m. išleidau jo papildymą – „Užkritisius lapus“, o 2014 m. – dar vieną to paties romano papildymą? tęsinį? variantą? – pats nesuprantu, ką. Šitą veikalą pavadinau „Neužmirštamais Suvalkijos vardais“.

Po metų duktė Neringa Sajauskaitė – Juknevičienė „Vardus“ išvertė į anglų kalbą. Vertimą ji pavadino „Neužmirštamais Lietuvos vardais“. Tebūnie, skir-

tumas nedidelis. Tais pačiais 2015 m. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija drauge su Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centru vertimą išspausdino.

Skaitytojams siūlau dar kelias miniatiūras apie miestus ir kaimus, kurių vardai, tikiuosi, nuo šiol bus neatsiejami nuo juodąjį pokarį pergyvenusios šalies vardo.

I. CENTRAS

MARIJÁMPOLĖ

1941-ųjų vasario 16-oji, chemijos pamoka Marijampolės Pirmojoje gimnazijoje – buvusioje Rygiškių Jono gimnazijoje. Atėjęs į klasę, mokytojas Miškinis kaip paprastai ėmėsi klasės žurnalo. Jam dar nebaigus formalumų, atsistojo vienas moksleivis ir pareiškė, kad šandien – istorinė diena, ir jie, mokiniai norėtų išgirsti ką nors apie Lietuvos Nepriklausomybę.

– Nei šnipų, nei išdavikų mūsų klasėje nėra, – dar padrašino mokinys mokytoją.

Miškinis pastūmė žurnalą į šalį ir pusę valandos pasakojo vaikams apie Vasario 16-ąją.

– Dar niekada nekalbėjau taip sklandžiai, kaip tą dieną, – prisimins mokytojas vėliau.

Neatpažintas Žemaitijos partizanas kalbasi su balandžiu.

MARIJÁMPOLĖ

Ankstyvas pokaris. Būsimasis partizanas Boksas įsidarbino kalėjime prižiūrėtoju. Darbas kaip darbas, tik sunku išverti naktį be miego.

Kartą, kai eilinio budėjimo metu Boksas barakatinavo atsirėmęs į sieną, prie jo prisėlino vyresnysis.

– Spyš, Bubnys!* – užriko.

Vyrukas krūptelėjo, prispaudė rankas prie šonų.

– Nie spiš! – atšovė. – Slušinu, ką jie govorina.**

Pratinasi prie tarnybos. Pratinasi prie rusų kalbos.

* Bubny, miegi! (rusų k.)

** Nemiegu, klausau, ką jie kalba (žargonas).

MARIJÁMPOLĖ

Partizaniškas Blynų balius sujudino visą Lietuvą, tiek žalią, tiek raudoną. Išsiaiškinti situaciją Marijampolėn atburzgė pats saugumo „ministras“ Bartašiūnas: kur tai matyta, su banditais stikliuką kilnojo net apkomo* sekretorius!

Bene pirmoji tardyti atvedama Puriena. Saugumietis imasi darbo, ir netrukus išdavinėti nesutikusi moksleivė susmunka ant grindų.

– Kantri, rupūžė! – suniurna Bartašiūnas, siekdamas ant kėdės atlašo pakabinto švarko.

MARIJÁMPOLĖ

Bagdono namo kieme padrėbiamas Ožkasviliuose žuvęs partizanas Papartis. Žmonės pranešė serijai. Ši atskubėjo, atpažino: brolis. Guli sukruvintas, be kairės rankos bevardžio piršto, ant kurio nešiojo sidabrinį žiedą.

Stribų darbas, kieno daugiau.

MARIJÁMPOLĖ

Ar ne 1951-ais į Rytus ne savo valia iškeliauja marijampolietis Steniukynas. Po mėnesio kito Lie-

tuvoje užsilikusi duktė sulaukia nuo tėvo žinios. Iš Omsko. Žinome, kokie tie lagerininkų laišakai: parašyk, atsiųsk... Steniukyno laiškas betgi kitoks. „Padėkok, dukrele, kaimynams, – perskaito Steniukynaitė. – Net keturi pasirašė, kad mane suimtu“.

Aplankyk, dukrele, žmones, nepatingėk! Ir jie stengėsi.

*Partijos apskrities komiteto sekretorius (žargonas)

GULBINIŠKIAI. AVIKILAI. MARIJÁMPOLĖ

Partizano sūnus Valentinas turėjo tris motinas. Vaikui buvo pusantrų, kai sodybą Gulbiniškiuose užgriuvo rusai, ir jo pirmoji motina, Žilionienė žuvo. Sūnus jos neprisimena.

Netrukus kaimynų saugomą mažylį pasiėmė gretimuose Avikiluose gyvenusi teta Marija Šlamiškienė, kadaise lygiai taip globojusi vaiko tėvą. Su šia motina vaikas pragyveno dar pusantrų metų: 1947 m. už ryšius su partizanais Šlamiškiai buvo įtraukti į tremtinių sąrašus, pradėjo slapstytis, ir Valentinui Žilioniui teko dar kartą keisti namus ir motiną. Šį kartą vaiką priglaudė kita teta, marijampolietė Eidukevičienė.

Tais pačiais 1947-ais vaiko tėvas partizanas Plunksna žuvo, ir naujų kataklizmų, taigi ir naujų motinų vaikui pavyko išvengti.

MARIJÁMPOLĖ

Kalėjime laukia teismo būrys jau ištardytų moterų. Toks laukimas sunkesnis net už kvotą, o užsiminti nėra ku.

– Surenkim spiritizmo seansą, – pasiūlo kažkuri kalinė; tais laikais ši pavietrė* jau buvo pasiekusi ir Lietuvą. Moterys pasiūlymui pritarė. Atsirado mediumė – kalinė Žiūraitytė, atsirado puodelis, pieštuko nuograuža, ir – štai kaip tai daroma!

Pirmasis į kompanijos manipuliacijas sureagavo žuvęs partizanas.

LGGRTC Genocido aukų muziejaus fondų nuotr.

– Netrukdykit! – sudrausmino.

Moterys pritilo: erzinti žuvusio kovotojo jos visai neketino. Atitokę vis dėlto nutarė seanso nenutraukti, bet išsikviesti kitos, ne tokios šviesios asmenybės dvasią. Valandėlę pasitarę, pasirinko neseniai partizanų nušautą Marijampolės tardytoją – sadistą Aroną Greisą.

Tu kankinai mus šiame gyvenime, mes patį parkirkinsim aname!

*Nelaimė, epidemija (žargonas)

MARIJÁMPOLĖ

Keturiasdešimt devintųjų trėmimas. Kelionei į Rytus ruošiamą Dobilų šeima. Vienuolikmetė pasiprašė į lauką. Ją palydėjo kareivis su ilgu, iki lubų šautuvu.

Kieme kareivis atsargiai apsižvalgė.

Biegi!* – krustelėjo lūpas.

Paauglė nesuprato svetimos kalbos ir grįžo į kambarį. Prie durų atbulas privažiavo sunkvežimis, ir būsimieji „pereselencai**” buvo sulaipinti į jį.

Išeidama Onutė pasičiupo nuo lovos lėlę. Tas pats kareivis išplėšė žaislą iš rankų ir nusviedė į kampa, o mergaitei, grybštelėjus nuo stalo, išspraudė į glėbį kepaliuką duonos. „Ko jis prie manęs prikibo? – ryja ašaras Onutė. – Kodėl atėmė Skudurinukę?!”

Toks, matyt, žmogus.

MARIJÁMPOLĖ

Kalniškės mūšio dalyvis Povas Atgimimą sutiko Marijampolėje. Mieste suplevėsavus trispalvėms, buvęs partizanas ir lagerininkas perėjo Marijampolę ir nusilenkė kiekvienai pamatytai vėliavai.

Mirė iki Laisvės likus 40-iai dienų.

*Bėk (rusų k.)

** Tremtiniai (rusų k.)

Nukelta į 7 psl.

Atkelta iš 6 psl.

II. RYTAI

IGLIŠKĖLIAI

1940-ųjų pavasarį suimamas Igliškėlių pradinės mokyklos mokytojas, muzikantas ir renginių organizatorius Turūta. Kaip tyčia, po kelių dienų mokykloje – privalomas renginys. Į pagalbą kaimiečiams iš miesto atvyksta „čebatuotų“ vyrų komanda, kuri kaipmat išsiaiškina, kad mokykla renginiui nepasiruošusi, kad salėje per mažai portretų ir raudonos spalvos, ir kad nėra Turūtos, kuris vienas gali pamokyti giedoti „Internacionalą“.

– Eikit į Marijampolės kalėjimą, dabar jis ten moko, – išgirdo aktyvistus mokytoja Turūtienė, suimtojo žmona.

NAUJŲJI ŪTĄ

Garsusis 1941-ųjų birželis. Nežinion tremiama Miļauskienė. Trėmėjai pasitaikė sukalbami, leido pasiimti moteriai ir drabužių, ir maisto, tik ji nieko neėmė, žinojo, kad, nuvežę į Baltarusiją, sušaudys.

Dar didesnė neviltis moteriškę apėmė, pervažiavus sieną: nei šaudė, nei kitaip žudė. Vadinas, teks gyventi. O ką valgyti?

VAŽĄTKIEMIS

Iš netolimo Kalvių miškelio į savo bunkerį parsigavo partizanas Žaibas.

– Vėl susidūrei su stribais? – užuodė parako kvapą šeiminkas.

RŪDUPIS

Pas ūkininką Radzevičių miško vyrai susikirto su Prienų saugumiečiais. Kautynių būta tokių karštų, kad vienas saugumo arų, neištvėręs partizanų spaudimo, spruko iš mūšio lauko, palikdamas jame kulkosvaidį.

Valdžia jo už tai, žinoma, nepaglostė.

– Verčiau būčiau pats žuvęs, nei tą kulkosvaidį praradęs, – per stribus, per jų pažįstamus pasiekė partizanus saugumiečio rauda.

VILNIUS

Karo tribunolas teisia partizaną iš Kalvarijos Dagilį.

– Ar tarp jūsų yra bent vienas lietuvis? – gavęs žodį, klausia aukštųjų teisėjų teisiamasis.

– Nietu*, – išgirdo.

– Vadinas, jūs negalite manęs teisti, – kerta partizanas, – Lietuvai aš nenusikaltau, kovojau tik prieš okupantus ir jų pakalikus.

Panorai, bandite, pasamprotauti apie teisėtumą? Pirmyn! Vis tiek sušaudysim.

JIĖSTRAKIO MIŠKAS

Po kautynių šiame miške būrio vyrai pasigedo partizano Garnelio, ilgai ieškojo, bet nerado.

Po trijų mėnesių pradingėlis prisisapnavo broliui, partizanui Kazokui:

– Vaikščiojat, o manęs iš balos neištraukiat.

Žaliukai dar kartą grįžo į susišaudymo vietą ir tikrai pelkėje, tankumyne aptiko žuvusiojo palaikus.

BOLŠĄJA TICHĄ

Keturiasdešimt pirmais į tremtį, į atkampų Altajaus kaimelį iškeliavo marijampolietė Maurukienė. Nusikaltėlė – kokių reta: jos vyras buvo buržuazinės Marijampolės burmistras!

Po keliolikos badmiriavimo metų, jau po Stalino Maurukienė nuėjo pas komendantą ir pasiprašė išleidžiama į Lietuvą aplankyti ten likusios motinos.

Išleisime, o tu negrįši, – išgirdo.

Kaip galiu negrįžti, jeigu čia lieka vaikai?!

Kas tie vaikai! Žmonės net karvę palikę negrįžta, o čia ...

Žodžiu, nesistenk, litovka*, mūsų neapgausi.

* Nėra (rusų k.)
**Lietuve (rusų k.)

GIMNAZISTĖ (5)

Lietuvių tremtinių vaikai Tomsco srityje

Rasa Katiliūtė

Pabaiga
Pradžia 2016 m. spalio 8 d. „Kultūroje“

Vypasoje – vasaros ganykloje – avis laikė aptvare. Visą tūkstantį. Aptvaras didžiulis, sukalts iš medinių skydų. Stepėje prisiveisė labai daug vilkų – karas, nebuvo kam jų medžioti. Reikėjo prie kiekvieno aptvaro kampo kūrenti laužus vilkams nuvaidyti. Ugnį teko kurstyti per naktį. O kaip baisu tamsoje nubėgti nuo vieno aptvaro kampo iki kito! Rūta labai bijojo, viena nebėgdavo, vis su kuo nors poroj, o čia pat už aptvaro akys, kaip žibintai žybsi, siaubą varo. Kad drąsiau būtų, Rūta visa gerkle plėsdavo:

*Zur zur malyna,
Višta pečių kūrina.
Gaidis malkas kapoja,
Pro aukštinį nešioja.
Lape šaukštus mazgoja,
Ant stalelio dėlioja.
Katė voveriauja,
Kiškis šieną pjauna,
Pelė ragą triūbija,
Meška medų liūbija.*

Vasarą stepėse vilkai ne pilki, o gelsvi. Čabanas turėjo vilkinį šunį Malčiką, labai panašų į vilką. Vieną dieną mergaitės žiūri – visai netoli namo Malčikas kažką ėda. Priėjo arčiau – ogi avis papjauta. Iš namų kažkas pradėjo šaukti, kad tai ne šuva. Rūta atsitraukė, o Irutė priėjo arčiau ir ėmė barti šunį. O tas kuo ramiausiai užsimetė avį ant sprando ir nukiūtino sau. Visgi būta vilko, o ne šuns. Vėliau tik sumastė – reikėjo gi tą vilką nuvaryti, o avieną pasiimti. Kokia sriuba būt buvusi gardi!

Kiekvieną vasarą mergaitės ganydavo didžiulę bandą paaugusių ėriukų. Toje bandoje ganėsi ir trys sužeistos motinos avys bei ožka. Vasaros ganyklose gyveno dvi šeimos, Katilių ir Golovkovų, ožką ir vieną šlu-

bą avį melžė Golovkovų šeima, o Katiliai galėjo pasimelžti kitas dvi avis. Mama visada stebėdavosi, kaip toje tūkstantinėje bandoje Rūta atpažindavo tas dvi avelas. Algis apžergdavo gyvulio galvą, Rūta pakišdavo puodelį ir pamelždavo. Tuo pienu užbaltindavo sriubą. Tai buvo tokia didelė paspirtis! Bet neilgai tai tęsėsi. Avys greitai užtrūko ir vėl teko tenkintis balzgana putra su karčios duonos kriaukšliu. Duoną fermos kepykla kepdavo iš grūdų atliekų, sumišusių su žemės grumstais, grūdai apkarsdavo nuo laiku neišravėtų pelynų.

Avys dažnai susižeisdavo į šakas, krūmus. Atsiverdavo žaizdos, o jose per karščius išsiveisdavo kirmėlės. Rūta atskirdavo žaidotas avis – turėdavo jas garde pagauti ir iškrapštyti tas kirmėles ir lervas, paskui užpilti kreolino, tokio rudo tamsaus skysčio, kad kirmėlės daugiau nesiveistų. Rūta taip ir mato, kaip paėmusi pagaliuką krapšto. Brr... Kaip tos avys, nabagės, kentėdavo.

Nuo 1943 m. spalio mėnesio mokiausi Zaprudichinsko sovchozo III fermos pradinėje mokykloje.

Būdama antrokė Rūta sprendė matematikos uždavinius ketvirtokams. Pirmą žiemą mergaitė praleido, nesimokė, antrą žiemą irgi praleido, prasėdėjo su Irute ant pečiaus, o trečią žiemą Mama viršininkams pasakė, kad vaikams reikia mokytis. O mokyti Tarybų Sąjungoj buvo šventas reikalas. Negalėjo uždraust. Rudeniop iš ganyklų šeima grįžo į fermą. Rūta pradėjo lankyti antrą klasę. Pirmokai ir trečiokai mokėsi pirmoje pamainoje, antrokai ir ketvirtokai – antroje. Viena mokytoja dirbo su abiem klasėmis iš karto. Antrokai sėdėjo vienoje eilėje, ketvirtokai kitoje. Kadangi visi sėdėjo vienoje patalpoje, mergaitė girdėdavo, ką mokytoja dėsto ketvirtokams ir viską suprasdavo. Kai būdavo matematikos kontrolinis, ketvirtokai laukdavo, kol Rūta išspręs jiems užduotis ir atsiųs špagalkes.

Nukelta į 8 psl.

Kultūros kronika

Lapkričio 2–6 d. vyksta 58-asis Liubeko kino festivalis „Nordische Filmtage“, kurio programoje yra pristatomi naujausi Šiaurės šalių regiono filmai. Šiemet Vokietijos kino mylėtojai turės galimybę pamatyti net penkis filmus iš Lietuvos. Jaunosios kartos režisierius Andrius Blaževičius pristatys vaidybinį filmą „Šventasis“. Lietuvą atstovaus ir tarptautinių režisierių Anne Magnussen ir Pawel Debski anima-dokumentinis filmas „Žmogus, kuris mokėjo 75 kalbas“. Festivalio organizatorių dėmesį taip pat patraukė dokumentinis režisierių Maximilien Dejoie ir Virginijos Vareikytės filmas „Aš už tave pakalbėsiu“, taip pat trumpametražiai jaunosios kartos režisierių darbai – Austėjos Urbaitės „Tiltai“ bei Lauryno Bareisos „Kupranugaris“.

Vienoje iš žinomiausių Didžiosios Britanijos galerijų „Ikona“ iki š. m. lapkričio 27 d. galima pamatyti vizualaus meno kūrėjo Žilvino Kempino personalinę parodą, kuri lankytojams siūlo susipažinti su naujaisiais menininko darbais. Galerija „Ikona“ – tai viena aktyviausių, itin įspūdingą tarptautinę programą siūlanti Didžiosios Britanijos galerija, įsikūrusi neogotikiniame buvusios mokyklos pastate Birmingeme. Šios galerijos erdvėse Ž. Kempinas kviečia į ekspoziciją, kurioje instaliacijos veikia tarsi natūralūs reiškiniai, kaip kad šviesa ar oro tėkmė, tačiau svarbiausias jas vienijantis elementas yra judėjimas, kurį sukelia tiek lankytojai, tiek kinetiniai parodos kūriniai. Šis menininkas teigia vengiantis nuspėjamų judesių ir siekia atsitiktinumo įspūdžio, todėl daugelis jo kūrinių balansuoja ant nukritimo, žlugimo ribos.

Spalio 20 d. prasidėjo tarptautinė Paryžiaus meno mugė „Via Art Fair 2016“, kur pristatoma įvairių šalių jaunųjų menininkų kūryba, tarp jų taip pat ir jaunieji, tačiau jau pripažinti lietuvių kūrėjai. Lietuvai šioje meno mugėje atstovauja dvi galerijos – „Meno niša“ (direktorė – Diana Stomienė) ir mobili galerija „Gaidys“ (direktorė Jurgita Juospaitytė). Galerija „Meno niša“ pristato 4 jaunosios kartos menininkus: Jolantą Kyzikaitę (tapyba), Paulių Šliaupą (tapyba), Dovilę Bilkštienę (tapyba), Rimą Sakalauską (videomenas), o jaunosios kartos lietuvių tapytojams atstovaujanti galerija „The Rooster Gallery“ šioje mugėje dalyvauja jau trečiąjį kartą ir pristato talentingų ir sparčiai į tarptautinę meno rinką įsiliejančių menininkų Kristinos Ališauskaitės, Adomo Danusevičiaus, Egilės Karpavičiūtės, Aukšės Miliukaitės, Andriaus Zakarausko ir Vitos Opolskytės kūrybą bei projektus „art-bites“ bei „art-notebook“.

GIMNAZISTĖ

Atkelta iš 7 psl.

Per karą visus baisiausiai užpuolė utėlės. Jų buvo pilna visur: ir galvoj, ir drabužiuose. Mama iš pelenų virdavo šarmą, skalbdavo drabužius, lygindavo karštu lygintuvu, kad bent kiek tuos gyvius apnaikintų. Rūta sėdėjo pirmam suole ir suodžiais rašė ant laikraščio, kuris mirgėte mirgėjo straipsniais apie žemės ūkį, tarsi karas net nebūtų vykęs. „Kolūkiai, mašinų-traktorių stotys ir tarybiniai ūkiai sėkmingai atliko pavasario sėją, įvykdė vasarojaus sėjos planą, sutrumpino pavasario lauko darbų laiką ir pakėlė jų kokybę.“ Rūta nesuprato, kaip galima sutrumpinti pavasario lauko darbų laiką, bet ir nesuko sau dėl to galvos. Ji kruopščiai rašė tarpuose tarp eilučių mokytojos diktuojamą tekstą: „Nauji žymūs Tarybų Sąjungos liaudies ūkio laimėjimai ryškiai liudija apie didžiuosius socialistinės santvarkos pranašumus, apie jos neišmatuojamą pranašumą prieš kapitalistinę santvarką. Tuo metu, kai mūsų šalyje audringai vystosi visos ūkio šakos, kyla liaudies masių gerovė ir kultūra, kapitalo šalyse gamyba yra sustingusi ir smunka, nedarbas pasiekė milžinišką mastą, katastrofiškai blogėja darbo žmonių materialinė padėtis.“ Dešimtmetė nesuprato nė žodžio, pakėlė akis, mato, kaip palinkusiai prie stalo mokytojai per plaukus rėplioja didelę riebi utėlė. Plumpt ant stalo.

Antrą vasarą Rūtai prasidėjo kažkokia akių liga. Akys baisiausiai ašarojo, traiskanojo, peršėjo. Nieko įžiūrėti negalėjo. Vietiniai patarė akis šlapimu plauti. Šlykštu, britku, bet daugiau gydymo priemonių neturėjo. Ir ką jūs sau manot – akis pagydė. Bet paskui liga išimė į burną. Visos dantenos sutino, liežuvis žaizdomis apėjo. Negalėjo mergaitė nieko valgyt. Mama vedė dukrelę į rajono centrą už penkiolikos kilometrų pas gydytoją. Rūtelė visai nusigalavo, vos pasliūkino.

– Mamyte, pasėdėkim, – maldavo.

– Eikim, dukryte. Nesėsk, nebeatsikelsi, – ragino Mama.

O kojos sunkios sunkios. Švininės. O juk tą pačią dieną turėjo dar ir atgal pareiti. Gydytoja davė skalauti kalio permanganato. Mama nusivylė. Šitiek vaikščiota, mergaitė visai iškankinta. Bet stebuklas – skalavimai padėjo!

Nuo 1945 m. rugsėjo mėnesio mokiausi Zaprudichinsko sovchozo Spalio vidurinėje mokykloje.

Pavasari, snigui nutirpus, parbėgusi iš mokyklos Rūta čiupdavo kibirą ir lėkdavo į laukus rinkti varpų. Kibirą prisirenka, sutrina varpas tarp delnų, išvėto, išpusto ir gauna dubenėlį kviečių. Pakepina grūdus, buteliu sutrina ir išverda, oi kokia skani košė! Tačiau raiti prievaizdai iš kviečių lauko vaikydavo. Neleisdavo moterims ir vaikams rinkti varpų. Geriau jos supus, nei žmonės nuo bado gelbės. O tarybiniai laikraščiai tuo tarpu gražbyliavo:

Sparčiais tempais vystosi mūsų žemės ūkis, jo laimėjimais didžiuojasi visa tarybinė liaudis. Mūsų didingoje šalyje nė vienas pilietis nebadaus ir nepatirs skurdo.

„Pravdos“ vedamasis

Sovchoze daug žmonių gyveno pusbadžiu. Praėjusių metų derlių prazudė sausra. Aplinkiniuose kaimuose nieko nebuvo galima gauti nei už pinigų, nei mainais. Arba gerą ir brangų daiktą reikėjo atiduoti už menką kiekį produktų... Dirbantiesiems valdžios nustatyta duonos norma buvo išduodama visiškai prastos kokybės miltai, gautais sumalus grūdų atliekas. Žemių grumstai dažnai girgždėdavo tarp dantų. Ir tie miltai išduodami vėluojant mėnesį. Mama stebuklingai taupiai dalijo visas atsargas. Bulvių virdavo po nedaug ir tik kas antrą dieną. Kitomis dienomis šeima valgydavo pakepintas ar padžiointas bulvių lupenas... Visa tai buvo skanėstai ir dalijama po truputį. Tik Mamos dėka kas antrą dieną vaikai gaudavo po duonos paplotėlį, iškeptą iš valdiško miltų davinio, kurį Mama mokėjo kuo ilgesniam ištaupyti.

Tą žiemą stipo labai daug avių: beveik kasdien po porą. Jeigu kurią dieną pastipusių nebūdavo, tai kitą dieną krisdavo dvigubai daugiau. Net veterinarė negalėjo nustatyti, kuo jos serga. Dvėselieną išveždavo į laukus ir išmesdavo. Gretimo kaimo gyventojai greitai sužinojo, kad pastipusias avis išmeta laukuose šunims, vilkams ir lapėms. Žmonės visur badavo, tad ne vienasėjo pas čabaną ir prašė atiduoti nustipusias avis. Senis čabanas ne kartą leido, niurzgėdamas, kad nusižengia taisyklėms ir gali būti nubaustas, jeigu apie tai sužinos viršininkai. Taip ir buvo, – sužinojęs apie čabano gerą širdį, avininkystės viršininkas atskaitė jam pamokslą ir prigašdino bausmėmis. Nuo tada čabanas vijo kaimo moteris šalin. Tačiau jos kažkaip sužinodavo, kada senis ištempia rogėmis pastipėles į laukus už puskilometro nuo gyvenvietės, ir suspėdavo prie stipenų anksčiau už šunis ir vilkus. Ne kartą Rūta matė, kaip dvi trys moterys darbuojasi peiliais prie nudvėsusių avių. Ar žinojo apie tai valdžia – neaišku, bet čabano daugiau nebarė. Sovchoze svarbiausia, kad viskas būtų „pagal taisykles“. Kad žmonės badauja – ne tarybų valdžios reikalas: pastipėlių mėsa tegul ēda vilkai, o ne žmonės!

Ištraukos skelbtos iš knygos: **Rasa Katiliūtė. Gimnazistė. Vilnius, Pamėginčius, 2016**